

Ломачинська І. А.
*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та підприємництва
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

Мельник В. М.
*доктор економічних наук, професор,
директор Державної освітньої установи
«Навчально-методичний центр з питань якості освіти»,
Державна служба якості освіти України*

Ду Чуньбу
*к.е.н., науковий співробітник,
Центральний університет фінансів і економіки (Пекін, Китай)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-254-1-26>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Важливим питанням сучасного відновлення фінансової системи України є її інституційний розвиток, який можна визначити як складний безперервний процес кількісних та якісних змін і перетворень інституцій (правила, стимули, обмеження, способи примушування до їх виконання) та інституційної структури (упорядкована сукупність (порядок) інститутів) з метою зниження організаційних і трансакційних витрат, інформаційної асиметрії. При цьому системна інституційна трансформація фінансової системи – це масштабна, якісна, кардинальна зміна порядку її інституційної структури, яка змінює стереотипи і моделі фінансової поведінки. Індивідуальний набір інституцій та інституційних обмежень визначає модель національної фінансової системи, її розвитку та впливу на національну економіку.

Інституційний розвиток фінансової системи має бути спрямований на забезпечення її конкурентоспроможності, в основі якої покращення реалізації функцій, що формує здатність фінансової системи забезпечувати власну стабільність, безпеку, стійкість, ефективність у відповідності до сукупності інтересів суб'єктів фінансових відносин на основі економії трансакційних витрат, зниження асиметрії інформації, вирішення проблеми опортуністичної поведінки, розширення майбутніх можливостей. При цьому він призначений сформулювати такі основні характеристики-властивості фінансової системи, як ефективність,

оптимальність, стабільність, стійкість, рівновагу, силу, зрілість, гнучкість, мобільність, результативність, сталість, інклюзію.

Разом із цим, деструкції, деформації, інституційні пастки, що закріпилися в інституційному середовищі фінансової системи України, потребують вирішення у контексті заміни «старих» інституцій на нові, які б були ефективними і сучасними, забезпечували якісні контрактні відносини, ефективну та стабільну координацію і комунікацію взаємодії між компонентами фінансової системи, добросовісну конкуренцію, нарощування потенціалу та інноваційний розвиток. Це потребує якісних змін структури національної фінансової системи, форм і способів фінансової діяльності, її цільового спрямування, зміни мотивів і стимулів, факторів прийняття фінансових рішень та ідеології фінансової поведінки, зміни інституцій та механізмів їх реалізації. У цілому це обумовлює потребу в інституційній модернізації фінансової системи, яка повинна бути зорієнтована на забезпечення її ефективності, стійкого розвитку, формування оптимальної й стабільної організаційно-інституційної структури, забезпечення здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім ризикам, відповідати пріоритетам стійкого соціально-економічного розвитку.

Інституційні корекції та заміна «старих» інституцій новими у контексті модернізації фінансової системи повинні врахувати: результати і наслідки попереднього розвитку; інституції та інститути, ідеологію та моделі поведінки всіх суб'єктів, що закріпилися у фінансовому просторі; закріплені навички персоналу й існуючу систему професійної освіти, HRM; витрати на вирощування чи імпортування нових інституцій; трансформаційні витрати як додаткові витрати, пов'язані із інституційними змінами фінансової системи, та їх співвідношення з трансакційними; опортуністичну поведінку всіх учасників щодо неприйняття інституційних новацій; можливість прояву ризиків впровадження нових інституцій та здатність їх уникнути; наявність груп, які мають достатню економічну владу протистояти новим інституціям

В основі реалізації інституційної модернізації фінансової системи лежить проєктування та реалізація інституційних змін. Інституційне проєктування – це діяльність щодо розробки моделей економічних, соціальних, політичних інституцій та свідомого і цілеспрямованого їх впровадження у масову поведінку суб'єктів фінансових відносин. При цьому механізм проєктування інституцій повинен передбачати цілеспрямовану діяльність упорядкування взаємовідносин суб'єктів

фінансової системи, подолання фрагментарності фінансового простору, локалізації невизначеності на принципах системності, етапної повноти проєкту, достатньої різноманітності стимулів і обмежень, максимальної захищеності від опортуністичної поведінки. Саме він забезпечує компенсацію негативного ефекту інституційної нерівноваги та інституційної неефективності фінансової системи.

Отже, інституційне проєктування – це послідовний процес етапів: визначення цілі, розробка плану, що включає варіанти досягнення цілі, експертиза та відбір найкращого варіанту досягнення цілі на основі визначених критеріїв (витрати, вигоди), реалізація проєкту, впровадження інституції та її тиражування, контроль результатів, корекція проєктування з метою зниження витрат, зміни тривалості життєвого циклу інституції.

При здійсненні інституційного проєктування слід урахувати наступні принципові положення: проєктування повинно бути цілеспрямованим; проєктування повинно стосуватися всіх компонентів інституційної зміни і бути комплексним; інституційні зміни повинні стосуватися всіх суб'єктів фінансової системи, не зважаючи на конфлікт індивідуальних і групових інтересів; структура суб'єктів фінансової системи повинна бути ієрархічною; проєктування інституцій та інституційних змін повинно передбачати їх компліментарність; достатня кількість стимулів та їх дієвість; при проєктуванні слід передбачити опортуністичну поведінку та включити стимули щодо її обмеження; співучасть стейкхолдерів фінансових відносин, що буде сприяти швидшій генерації інституції та її поширенню; проєктування повинно бути типологічним; проєктування доцільно доповнювати плануванням інституційних змін; проєктування повинно передбачити забезпечення сприйняття змін суб'єктами фінансової системи; проєктування і реалізація змін має бути процесом ним і адаптивним.

Базуючись на принципах проєктування економічних та технічних систем, можна запропонувати наступні стратегії інституційного проєктування фінансової системи: лінійна – послідовне вирішення завдань, що забезпечують досягнення цілі інституційних змін; циклічна – вирішення завдань, що передбачає повернення на вихідні позиції з тим, щоб здійснити корекцію; адаптивна – вирішення завдань у відповідності до попереднього стану та характеристик системи; змішана – передбачає принципи, елементи попередніх.

Формування стратегії інституційного розвитку фінансової системи, враховуючи її властивості, доцільно зорієнтувати на посилення

механізмів саморозвитку фінансової системи, в основі якої є її здатність виконувати власні функції та забезпечувати задоволення потреб та інтересів суб'єктів фінансових відносин на основі внутрішньої самодостатності, сприятливого бізнес-середовища, сприятливих зовнішніх макроекономічних та інституційних умов. При цьому механізми саморозвитку та самоорганізації призначені сконцентрувати та використати внутрішні джерела, фактори, ресурси розвитку (ендогенний розвиток), залучити зовнішні можливості щодо найкращої реалізації функцій фінансової системи. Оскільки фінансова система – це відкрита система, то саморозвиток і самоорганізація призначені забезпечити не лише її ефективність, а й стійкість та стабільність, що передбачає розуміння факторів дестабілізації, наявність джерел саморозвитку, наявність адаптаційної спроможності, прогнозування та попередження кризових ситуацій.

Отже, майбутнє фінансової системи України залежить саме від сформованості механізму інституційного проектування та його реалізації як інструменту покращення реалізації її функцій. Прискорення інституційних перетворень передбачає впровадження спеціальних підходів проектування і реалізації інституційних змін та забезпечення їх ефективною координацією фінансовою політикою та соціалізацією завдяки створенню стимулів і мотивів фінансової поведінки. Саме це дозволяє забезпечити конкурентоспроможність інституцій, які формують інституційну структуру фінансової системи та сприяють покращенню реалізації її функцій. Отже, забезпечення конкурентоспроможності інституції – це послідовний процес її проектування, реалізації, удосконалення у відповідності до визначеної цілі.

Оскільки більшість інституцій в процесі модернізації є інституційними новаціями, то, по-перше, ініціатором інституційних змін переважно повинна бути держава, по-друге, держава повинна забезпечити захист і підтримку новацій, поки їх не сприйняла більшість і вони не стали масовою діловою практикою, по-третє, для успішних перетворень у процес розробки, реалізації, удосконалення доцільно долучити всіх суб'єктів фінансової системи на добровільних засадах. До інструментів такої підтримки, які, як правило, є примусовими або мають механізм стимулювання, слід віднести: адміністрування нових правил, моніторинг інституційних змін, навчання новим навичкам. Більш того, враховуючи, що найбільш значущими ресурсами саморозвитку фінансової системи є знання та технології, саме держава в якості ініціатора інституційних змін та їх гаранта найкращим чином здатна забезпечити умови для розвитку

людського капіталу, удосконалення системи професійної підготовки для забезпечення сучасних потреб фінансової системи, сприяти інноваційному розвитку тощо.

Література:

1. Мельник В. М., Ломачинська І. А. Фінансова архітектура національної економіки: інституційний підхід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 34. С. 156–162.

2. Ломачинська І. А. Фінансова система: теоретико-методологічні доміанти інституційної трансформації в умовах економічних перетворень : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2020. 372 с.